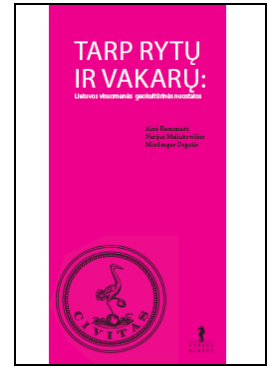




PILIE TINĖS
VISUOMENĖS
INSTITUTAS

Ainė Ramonaitė
Nerijus Maliukevičius
Mindaugas Degutis



Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos

Studija

Pilietinės visuomenės institutas pristato naują dr. Ainės Ramonaitės, Nerijaus Maliukevičiaus ir dr. Mindaugo Degučio studiją „Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos“.

Ši studija, paremta nuosekliu Lietuvos visuomenės geokultūrinių nuostatų tyrimu, yra ypatinga ir svarbi tuo, jog joje pateikiamas išsamus ir kartais netikėtai stebinantis Lietuvos gyventojų geokultūrinių nuostatų žemėlapis, įvairiapusis Lietuvos informacinės erdvės paveikslas bei kiekybiniais duomenimis paremtų tyrimo rezultatų padiktuotos rekomendacijos viešajai Lietuvos politikai. Be to, šioje studijoje gausiai pateikiami duomenys leidžia skaitytojui pačiam analizuoti ir papildomais, jį dominančiais pjūviais įvertinti Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatas, įsitikinti tyrimo autorių išvadų pagrįstumu bei jų iškeltų problemų aktualumu.

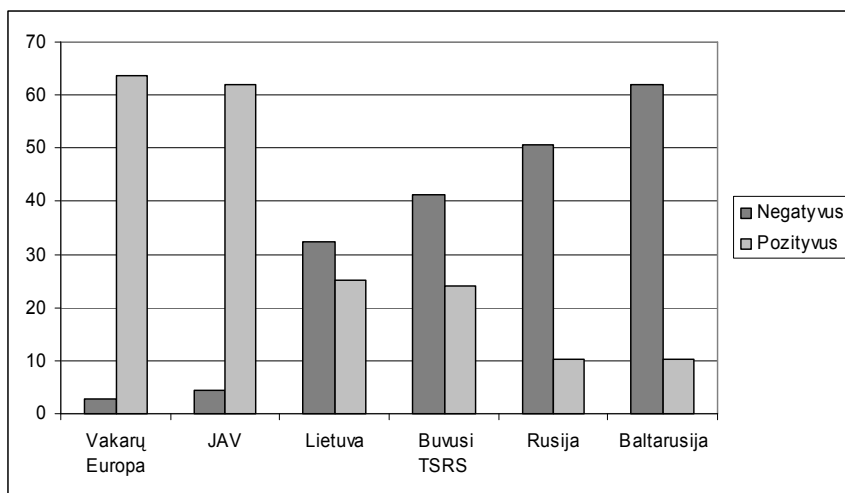
Studijos autoriai kelia klausimą, ar tai, jog nuo 1990-ųjų matyti ryški ir santykinai vieninga provakarietiška Lietuvos politinio elito geopolitinė orientacija, ir tai, jog Lietuvai 2004 m. tapus sudėtine ES ir NATO dalimi buvo formaliai įgyvendinti esminiai valstybės tikslai, iš tiesų reiškia, kad Lietuva tapo galutinai integruota į vakarietišką geokultūrinę erdvę?

Tad studijoje nagrinėjamos Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos ir atsparumas kitų šalių informacinėms kultūrinėms įtakoms. Aiškinamasi, ar provakarietišką Lietuvos elito orientaciją palaiko gyventojai. Ar visuomenėje paplitusi sovietinė nostalgija kartu rodo ir prorusišką nusiteikimą? Ar pasiekia savo tikslų Rusijos informacinė politika, siekianti išlaikyti Baltijos valstybes savo kultūrinės įtakos erdvėje? Studijos autoriai taip pat stengėsi išsiaiškinti, ar ir kiek Lietuva yra pažeidžiama. Kokia Lietuvos visuomenės dalis gyvena Rusijos informacinėje erdvėje? Ar Lietuvos visuomenė toleruoja kitų valstybių įtaką Lietuvos politikams? Ar ji būtų atspari informacinio karo atakoms?

Ieškant atsakymų į išsikeltus klausimus daugiausia buvo remiamasi Pilietinės visuomenės instituto užsakymu 2006 m. spalį visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikta reprezentatyvia visuomenės apklausa. Tyrimo rezultatai – nevienareikšmiai.

Pirmiausia, pastebėtina, kad Lietuvos gyventojai absoliučiai teigiamai vertina Vakarų politines santvarkas ir kritiškai žiūri į Rytų kaimynių nedemokratiškus režimus. Tyrimo duomenimis, daugiau nei 60 proc. Lietuvos gyventojų pozityviai vertina tiek Vakarų Europos, tiek JAV politinę santvarką, blogai vertinančių šias santvarkas tėra vos keli procentai. Kitas kraštutinumas yra dvi Rytų kaimynės – Rusija ir Baltarusija. Gerai vertinančių šių valstybių politines santvarkas yra vos po 10 proc. Tačiau tai nereiškia, jog šių šalių santvarkos vertinamos vienareikšmiškai negatyviai: Baltarusijos politinę santvarką blogai

vertina 62 proc., o Rusijos – 51 proc. apklaustųjų. Kartu pastebima ir didelė „neapsisprendusiųjų“ dalis: beveik 40 proc. respondentų Rusijos politinę santvarką įvertino vidutiniškai, Baltarusiją vidutiniškai vertina 28 proc. Lietuvos gyventojų.



Skirtingų šalių politinių santvarkų vertinimas (proc.)

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Lietuvos ir buvusio sovietinio režimo vertinimo palyginimas patvirtino teiginį apie Lietuvoje vis dar gyvą nostalgiją sovietiniams laikams. Vis dėlto gilesnė nuostatų analizė rodo, kad jos nėra vienareikšmės: žmonės geba atskirti ir kritiškai įvertinti sistemos efektyvumą įvairiose srityse. Pavyzdžiui, nors beveik 45 proc. respondentų sutinka, kad apskritai sovietiniais laikais buvo geriau gyventi nei dabartinėje Lietuvoje, buvusią SSRS politinę santvarką teigiamai vertina tik 24 proc. apklaustųjų. Analizė rodo, jog nostalgija sovietmečiui labiausiai priklauso nuo buvusios SSRS ekonominės gerovės vertinimo, požiūrio į teisingumo užtikrinimą SSRS bei išdarbinimo galimybes dabartinėje Lietuvoje. Vis dėl to, duomenys rodo ir tai, jog sovietinė nostalgija anaipol negali būti sutapatinta su prorusiškoms orientacijomis. Kitaip tariant, tai, jog daug Lietuvos gyventojų teigiamai vertina buvusią sovietinę santvarką, dar nereiškia, jog jie palankiai žiūri į Rusiją ar Baltarusiją.

Įvairių valstybės ir visuomenės gyvenimo aspektų įvairiose šalyse vertinimas penkių balų skalėje, kur „5“ reiškia labai gerai, o „1“ – labai blogai (vidurkiai)

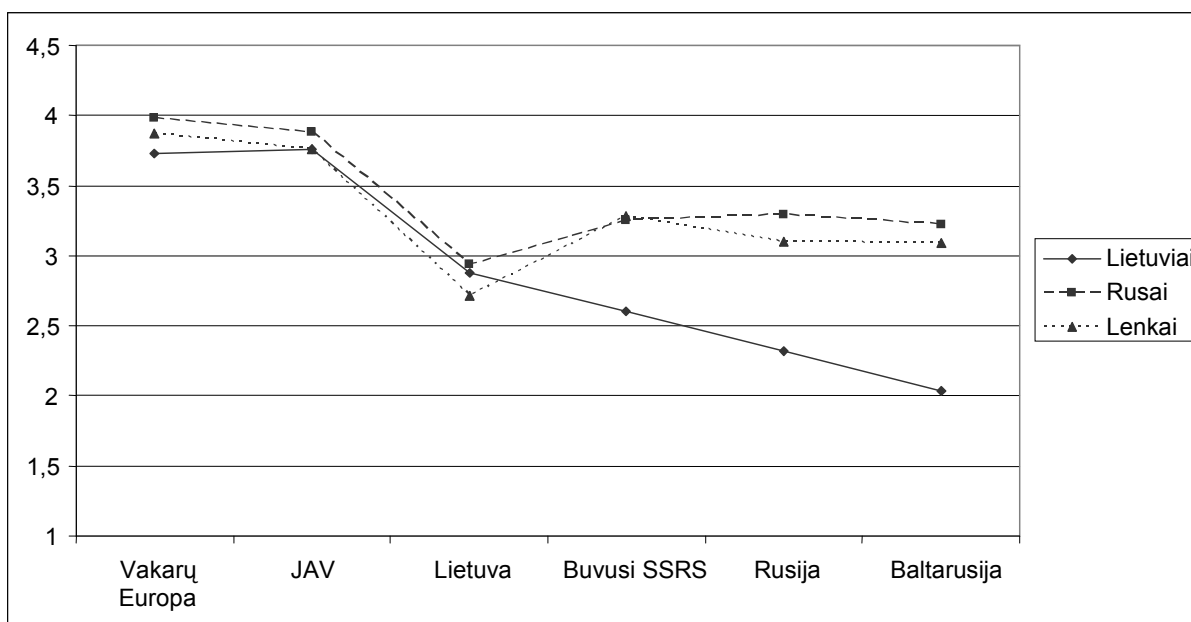
	Vakarų Europa	JAV	Dabartinė Lietuva	Buvusi TSRS	Dabartinė Rusija	Dabartinė Baltarusija
Politinė santvarka	3,75	3,76	2,87	2,71	2,46	2,20
Švietimo sistema	3,84	3,79	3,19	3,49	2,95	2,72
Sveikatos apsaugos sistema	3,97	3,98	2,65	3,48	2,85	2,69
Socialinė apsauga	3,98	4,00	2,84	3,39	2,69	2,59
Saugumas, teisėsaugos darbas	3,8	3,8	2,7	3,07	2,56	2,43
Išdarbinimo galimybės	4,01	4,04	2,97	4,13	2,9	2,81
Ekonominė gerovė	4,13	4,22	2,77	3,14	2,65	2,45
Kultūra, menas	3,94	3,87	3,48	3,58	3,26	2,96
Žmogaus teisės	3,97	3,98	2,96	2,67	2,51	2,21
Demokratijos lygis	4,01	4,05	3,16	2,32	2,42	2,09
Laisvė (galimybė reikšti savo mintis, užsiimti veikla, keliauti ir t.t.)	4,17	4,22	3,67	2,19	2,62	2,16
Teisingumo užtikrinimas	3,82	3,84	2,74	2,75	2,47	2,22
Lygios galimybės visiems visuomenės nariams	3,78	3,8	2,82	2,89	2,56	2,33

Moralės laikymasis	normų	3,57	3,57	2,72	3,10	2,6	2,49
--------------------	-------	------	------	------	------	-----	------

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Pastaba: tamsesniu fonu pažymėti vidurkiai, viršijantys 3 balus, t.y. rodantys pozityvų vertinimą.

Didžiausi nuostatų įvairių šalių politinių santvarkų atžvilgiu skirtumai pastebimi tarp skirtingų tautybių Lietuvos gyventojų: Lietuvos tautinės mažumos, ypač rusai, daug pozityviau nei lietuviai vertina Rusiją, Baltarusiją ir buvusią SSRS. Lietuvių tautybės žmonės SSRS, Rusijos ir Baltarusijos santvarkas vertina vidutiniškai blogiau nei dabartinės Lietuvos, o rusų ir lenkų kilmės Lietuvos piliečiai buvusį sovietinį režimą ir Rytų kaimynių politines santvarkas vertina gana pozityviai. Lietuvos lenkai išsiskiria negatyviausiu dabartinės Lietuvos vertinimu ir ypač pozityviu požiūriu į SSRS, o Lietuvos rusai ypač gerai vertina dabartinę Rusiją: Rusijos politinės santvarkos vertinimo vidurkis gerokai pralenkia dabartinės Lietuvos vertinimą ir net šiek tiek viršija buvusios SSRS vidurkį. Šie vertinimų skirtumai ypač gerai matyti žemiau pateikiamoje lentelėje.

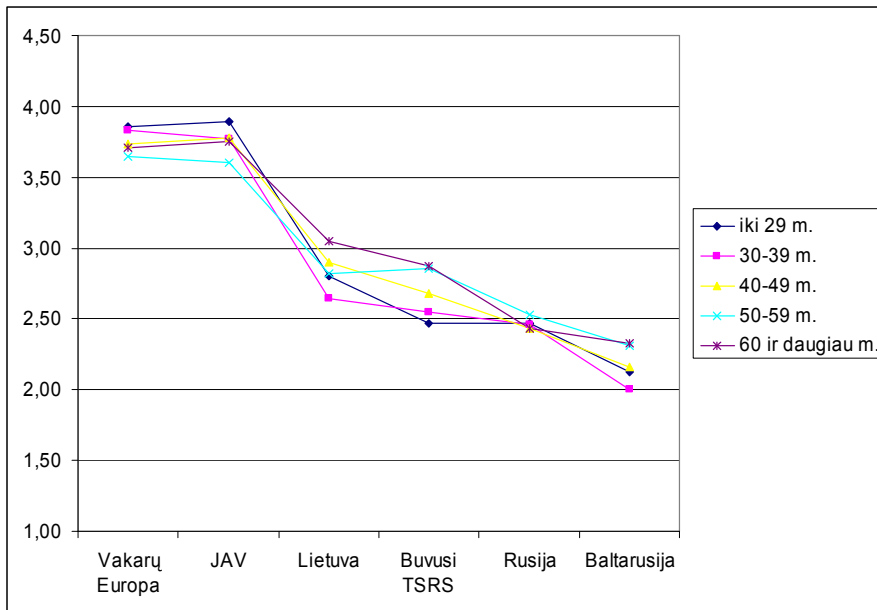


Įvairių šalių politinių santvarkų vertinimo vidurkiai (penkiabalėje skalėje, kur „1“ reiškia labai blogai, „5“ – labai gerai) pagal tautybę

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Vis dėlto, nepaisant gana pozityvaus Lietuvos tautinių mažumų požiūrio į „Rytų“ režimus, matyti, kad Vakarų Europos ir JAV politinę santvarką visos Lietuvos etninės grupės vertina teigiamai. Tyrimo autoriai pateikia ir papildomų duomenų, kurie leidžia manyti, jog lietuvos rusai yra labiau provakarietiški už pačios Rusijos gyventojus.

Stebėtina, tačiau, nepaisant gana ryškių kalbų mokėjimo skirtumų tarp jauniausios ir vyresniųjų kartų (jauniausia karta geriau moka anglų, o vyresnioji – rusų kalbą), praktiškai nematyti jokių požiūrio į Rusiją ar Baltarusiją skirtumų tarp amžiaus grupių. Priešingai nei būtų galima tikėtis, patys jauniausi respondentai – 18-24 m. amžiaus - nėra kritiškiau nei kitos amžiaus grupės nusiteikę Rusijos ar Baltarusijos atžvilgiu.



Įvairių šalių politinės santvarkos vertinimas pagal amžiaus grupes

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Apibendrinant, politinių santvarkų vertinimų palyginimas leidžia teigti, kad daugumos Lietuvos gyventojų politinės santvarkos idealas yra vakarietiška liberalioji demokratija. Tačiau dabartinė Lietuvos santvarka neatitinka šio idealo ir tik vos keliems procentams žmonių atrodo geresnė už buvusią sovietinę sistemą.

Iš tolesnio tyrimo aiškėja, kad Lietuvos gyventojai yra palankiai nusiteikę artimiausių kaimynų - Baltijos šalių - atžvilgiu. Jos apklausos metu buvo įvardintos kaip draugiškiausios Lietuvai šalys: Latviją tokia laiko 60,8 proc. respondentų, Estiją – 44,9 proc. Tyrimo autoriai pagrįstai teigia, jog nepaisant konkurencijos vykdant reformas ir plėtojant ūkį, nepaisant kai kurių mentaliteto skirtumų, bendra istorinė patirtis bei bendra kova už nepriklausomybę daro šias kaimynes didžiausiomis Lietuvos draugėmis ir sąjungininkėmis. Ne mažiau svarbi ir pažanga, pasiekta santykiuose su Lenkija. Matyti, jog dabartiniai geri šalių santykiai beveik visiškai nustumė praeities konfliktų atgarsius – Lenkiją draugiška Lietuvai valstybe laiko 53,4 proc. Lietuvos gyventojų. Visos kitos palankiausiai visuomenės vertinamos šalys yra arba artimos Lietuvos sąjungininkės (JAV į draugiškiausių šalių penketuką įtraukė 23,7 proc. respondentų), arba tos valstybės, su kuriomis Lietuvos gyventojus sieja daugiausiai individualių ryšių (Didžiąją Britaniją atitinkamai į penketuką įtraukė 24,4 proc. respondentų, Airiją – 19,8 proc.).

Draugiškiausios ir nedraugiškiausios Lietuvai šalys Lietuvos gyventojų akimis (proc.)

	Draugiškos šalys	Nedraugiškos šalys	Skirtumas
Latvija	60.8	2.6	58.2
Lenkija	53.4	7.4	46.0
Estija	44.9	4.9	40.0
D. Britanija	24.4	2.6	21.8
Islandija	20.8	0.6	20.2
JAV	23.7	4.6	19.1
Airija	19.8	0.7	19.1
Vokietija	25.0	6.8	18.2
Švedija	17.9	0.1	17.8
Ukraina	15.5	1.5	14.0
Danija	10.4	0.8	9.6
Suomija	7.1	1.2	5.9
Norvegija	5.6	0.0	5.6
Belgija	2.1	0.0	2.1
Nyderlandai	2.1	0.2	1.9
Ispanija	4.6	3.5	1.1
Čekija	1.4	0.6	0.8
Italija	2.2	1.8	0.4
Gruzija	3.1	3.1	0.0
Prancūzija	5.3	6.3	-1.0
Kinija	0.3	1.9	-1.6
Turkija	0.3	3.2	-2.9
Afganistanas	0.1	4.0	-3.9
Iranas	0.0	4.9	-4.9
Izraelis	0.2	5.9	-5.7
Irakas	0.0	6.0	-6.0
Baltarusija	5.0	50.2	-45.2
Rusija	5.6	61.5	-55.9

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Kita vertus, daugiau kaip pusė Lietuvos gyventojų mato grėsmes Lietuvos valstybei iš Rytų - iš Rusijos ir Baltarusijos. Rusiją nedraugiška, priešiška šalimi laiko 61,5 proc., o Baltarusiją – 50,2 proc. Lietuvos gyventojų. Tai vienintelės šalys, kurios, didelės visuomenės dalies nuomone, kelia Lietuvai grėsmę. Lyginant Lietuvoje ir Rusijoje vykdytų apklausų rezultatus, atskleidžiamas iš esmės skirtingas šių šalių visuomenių požiūris į savo kaimynes: lietuviai priešiškausia laiko Rusiją, o rusai – Baltijos valstybes. Panašiai ir Lietuvoje priešiška vertinamoje Baltarusijoje Lietuva, 19,5 proc. Baltarusijos gyventojų nuomone, yra laikoma nedraugiška valstybe. Taigi galima teigti, jog formuojasi savotiška geokultūrinė riba tarp šių visuomenių. Tiek Lietuvos, tiek Rusijos atveju galima daryti išvadą, kad oficiali valstybės politika turi didelę reikšmę formuojant visuomenės požiūrį į kitas valstybes. Oficialūs valstybės draugai ir sąjungininkai dažniausiai ir visuomenės yra suvokiami būtent taip.

Tyrimo autoriai pastebi, kad egzistuoja požiūrio į valstybes skirtumai pagal demografines ir socialines respondentų charakteristikas. Rusų ir lenkų tautybės Lietuvos gyventojai, kaip ir galima tikėtis, palankiau žiūri į Rusiją ir Baltarusiją: iš jų tik mažiau nei 40 proc. laiko Rusiją ir Baltarusiją nedraugiškomis Lietuvai šalimis. Tarp lietuvių tautybės respondentų taip manančiųjų procentas gerokai didesnis (Rusiją priešiška šalimi laiko 66 proc., o Baltarusiją – 52,5 proc. lietuvių). Taip pat pastebimi ir

skirtumai pagal pajamų lygį: pavyzdžiui, tarp žmonių, kurių pajamos vienam šeimos nariui viršija 700 Lt, Rusiją nedraugiška šalimi laiko 72 proc., o neturtingiausių grupėje taip manančių tėra 57 proc. Pastebimas ryšys ir tarp nostalgijos sovietiniams laikams jausmo bei silpnesnės neigiamos nuostatos Rusijos atžvilgiu: tarp tų, kurie nesutinka, kad sovietiniais laikais buvo geriau gyventi, Rusiją Lietuvos priešū įvardija beveik 80 proc., o tarp jaučiančiųjų nostalgiją sovietiniams laikams Rusiją nedraugiška Lietuvai šalimi laiko 56 proc. Požiūris į Lietuvos priešus skiriasi ir pagal tai, ar giminėje yra nukentėjusiųjų nuo sovietinių represijų: nukentėjusieji į Rusiją ir Baltarusiją žiūri priešiščiau, nors skirtumai nėra tokie dideli, kaip būtų galima tikėtis (Rusiją nedraugiška šalimi laiko 70,9 proc. nuo represijų nukentėjusiųjų ir 62,1 proc. nenukentėjusiųjų, Baltarusiją atitinkamai – 57,8 proc. ir 49,1 proc.).

Iš tyrimo duomenų matyti, kad gana stipriai skiriasi skirtingų partijų elektorato nuostatos įvairių režimų atžvilgiu. Kaip ir galima tikėtis, labiausiai provakarietiški ir labiausiai antisovietiški yra Tėvynės sąjungos rinkėjai. Jie taip pat blogiausiai vertina Rusijos ir Baltarusijos santvarkas ir geriau nei kitų partijų rėmėjai – dabartinę Lietuvos politinę sistemą. Skeptiškiausi dabartinės Lietuvos ir Vakarų atžvilgiu yra Darbo partijos rėmėjai bei žadantys ateinančiuose rinkimuose išvis nebalsuoti. Socialdemokratų partijos rėmėjai pagal visus šiuos rodiklius – nuostatas dabartinės Lietuvos, buvusios SSRS ir Rytų kaimynių atžvilgiu – yra per vidurį tarp dešinėsios Tėvynės sąjungos ir vadinamųjų naujųjų partijų – Darbo partijos, Valstiečių liaudininkų ir Liberalų demokratų („Tvarkos ir teisingumo“). Taigi tyrimas rodo, kad geokultūrinės nuostatos yra svarbus Lietuvos vidaus politinio gyvenimo veiksnys. Akivaizdžiai matyti, jog skirtingų partijų elektoratas skirtingai įsivaizduoja ir vertina Lietuvos draugus ir priešus, Rytų kaimynių politines sistemas, Rytų ir Vakarų šalių įtakų keliamas grėsmes Lietuvai. Matyti, jog Rytų – Vakarų skirtis vis dar formuoja Lietuvos partinės sistemos konkurencinį lauką, nors patys šio lauko žaidėjai ir pakito.

Apklausoje, atsižvelgiant į Lietuvos rinkimų kampanijų aktualijas (dažnai jų metu naudojama argumentą, jog už vieną ar kitą partiją ar politiką nereikia balsuoti dėl jų ryšių su kitų valstybių interesų grupėmis), buvo taip pat aiškinamasi, ar svetimoms valstybės palaikymas gali turėti įtakos sprendimui balsuoti už partiją arba politiką. Tyrimo rezultatai rodo, kad mažiausiai neigiamos įtakos rinkėjų sprendimui turėtų galimi politikų ryšiai su Vakarų Europa arba JAV (už tokią partiją ar politiką vis vien balsuotų atitinkamai 45,9 proc. ir 40,4 proc. Lietuvos gyventojų), o daugiausiai – ryšiai su Rusija ir Baltarusija (už partijas ar politikus, palaikančius ryšius su šiomis valstybėmis, nebalsuotų atitinkamai 45 proc. ir 48 proc. Lietuvos gyventojų). Svarbus nuostatas lemiantis veiksnys yra tautybė: Lietuvos rusai ir lenkai mažiau nerimauja dėl Rusijos įtakos politikams nei lietuvių tautybės respondentai. Tačiau čia galima pastebėti gana paradoksalią tendenciją: palankiausiai į politikus ar partijas, palaikančias santykius su Rusija, žiūri ne rusų, bet lenkų kilmės Lietuvos gyventojai. Iš jų net 40 proc. teigia, jog balsuotų už tokią partiją ar politiką, o nebalsuotų tik ketvirtadalis. Tarp lietuvių prorusiškos orientacijos žmonių yra apie 16,3 proc. Tarp rusų tautybės žmonių daugiausia – beveik 40 proc. - yra neapsisprendusių, kaip elgtųsi tokioje situacijoje.

Reakcija į galimus politikų/partijų ryšius su užsienio valstybėmis (proc.)

Jei partija ar politikas palaiko ryšius su:	Balsuotų	Nebalsuotų	Nežino
JAV	40,4	24,4	35,3
Rusija	19,5	45	35,5
Lenkija	37,8	25,3	36,9
Vakarų Europos šalimis	45,9	16,6	37,5

Baltarusija	16,4	48	35,6
-------------	------	----	------

Šaltinis: PVI užsakyta ir „Vilmorus“ 2006 m. spalį atlikta visuomenės apklausa.

Taigi Lietuvos visuomenės politinė orientacija – akivaizdžiai provakarietiška. Vis dėlto nemaža dalis žmonių, kaip jau minėta, neturi aiškiai išreikštų geokultūrinių nuostatų (40 proc. respondentų Rusijos, o 28 proc. – Baltarusijos politinę santvarką įvertino vidutiniškai). Būtent ši visuomenės dalis, pasak studijos autorių, gali būti potencialus Rusijos informacinių išpuolių taikiny. Be to, Lietuvoje gyva nostalgija sovietiniams laikams, kuri nors ir negali būti sutapatinta su prorusiška geopolitine orientacija, vis dėlto veikia kaip palanki dirva Rytų kultūrinei ekspansijai ir propagandai. Taip pat pastebimas didelis skirtumas tarp lietuvių, rusų bei lenkų kilmės piliečių geokultūrinių nuostatų.

Studijoje išsamiai analizuojama ir Lietuvos informacinė erdvė bei jos savarankiškumas. Trumpai apibendrinus autorių pateikiamus duomenis bei išvadas galima konstatuoti, jog Lietuvos informacinės erdvės paveikslas, kaip ir geokultūrinės Lietuvos gyventojų nuostatos, yra labai kontrastingas. Viena vertus, galima teigti, kad Lietuva patenka į Rusijos, o ne į Vakarų informacinę erdvę: absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų moka (60,3 proc.) ar bent supranta (92,8 proc.) rusų kalbą, o angliškai moka tik apie 17 proc. lietuvių (atitinkamai suprantantys anglų kalbą teigia 23,2 proc.). Kita vertus, tyrimas parodė, kad Lietuvoje tautinės mažumos yra geriau nei, pavyzdžiui, Latvijoje ar Estijoje integruotos į lietuviškąją informacinę erdvę.

Tiriant žiniasklaidos poveikį visuomenės nuostatomis buvo nustatyta, kad vartojamos informacijos poveikis politinėms nuostatomis nėra tiesioginis: pavyzdžiui, Rusijos informacinių kanalų žiūrėjimas nebūtinai suformuoja prorusiškas nuostatas, o atsiribojimas nuo rusiškos žiniasklaidos jokių būdų nelemia vakarietiškos geokultūrinės orientacijos. Nors ir galima teigti, jog išitraukusieji į Rusijos informacinę erdvę nepriklausomai nuo tautybės pasižymi labiau prorusiškomis nuostatomis, vis dėlto, tam tikras dėmesys rusiškai žiniasklaidai ne didina, o priešingai - mažina simpatijas Rusijai. Be to, duomenys leidžia teigti, jog tautybės veiksnys daro gerokai didesnę įtaką nuostatomis Rytų kaimynių atžvilgiu nei informacinė erdvė, kurioje asmuo gyvena.

Remiantis atlikta Lietuvos gyventojų geokultūrinių nuostatų bei informacinės erdvės analize, studijos autoriai pateikia ir konkrečias rekomendacijas: ragina politikus susirūpinti visuomenėje vyraujančiu prastu Lietuvos politinės, ekonominės bei socialinės santvarkos vertinimu, skatina atkreipti dėmesį į informacinę Lietuvos tautinių mažumų atskirtį. Jie taip pat kviečia stiprinti Lietuvos informacinės erdvės savarankiškumą. Jų manymu, valstybė turėtų skirti ypatingą dėmesį anglų ir kitų Vakarų kalbų mokymuisi tarp suaugusiųjų, išlaikyti ir plėsti rusakalbiams Lietuvoje skirtus alternatyvius Rusijos informaciniams kanalams visuomeninius žinių šaltinius.

Atliktos nuoseklios tyrimo duomenų analizės ir pateiktų išvalgų bei rekomendacijų dėka studija „Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos“ verta ne tik akademinės bendruomenės, bet ir politikų, valstybės tarnautojų, nevyriausybinų organizacijų bei visų piliečių, kuriems rūpi Lietuvos visuomenės raida, dėmesio.

Studiją išleido Pilietinės visuomenės institutas ir leidykla „Versus aureus“.

Studijos leidimą parėmė Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa.

